

ВИСНОВОК ПРО НАУКОВУ НОВИЗНУ, ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 «Право»)

Дисертація Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 «Право») виконана на кафедрі кримінального права та правоохоронної діяльності юридичного факультету Запорізького національного університету. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Запорізького національного університету (протокол № 3 від 19 листопада 2020 р.).

1. Ступінь актуальності теми дисертації

Дисертація Клімова Б.В. присвячена розслідуванню хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Здобувач зазначає, що проведення спортивно-масових заходів є важливою складовою Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту, яка сприяє формуванню в сучасному суспільстві сталих традицій та мотивації населення щодо фізичного виховання і масового спорту як важливого фактора фізичного та соціального благополуччя, поліпшення стану здоров'я, ведення здорового способу життя і збільшення його тривалості. Водночас досвід проведення таких заходів показує, що значна кількість із них відбувається в умовах підвищеного ризику вчинення кримінальних правопорушень на ґрунті фанатичних вподобань. Одним із найбільш престижних, популярних і поширених серед населення видів спорту є футбол, який на сьогодні посідає передове місце за чисельністю прихильників.

Масове впровадження футболу у міжнаціональні програми спорту, його рекламування, поширення трансляцій матчів через ЗМІ, а також інші чинники обумовили вирощування субкультуру вболівальників. Із них чисельна частина дотримується маргінальної поведінки та крайніх радикальних поглядів щодо гравців інших футбольних клубів, вболівальників команд суперників, сторонніх осіб, які перебувають у місцях проведення матчів. Зазначене є підґрунтям для неприязні, зверхнього ставлення і вчинення такими особами хуліганства, що поєднуються із завданням тілесних ушкоджень, підпалами, застосуванням холодної та вогнепальної зброї, вибухових і легкозаймистих пристроїв, нерідко вбивствами.

Останнім часом окремим аспектам розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, присвячено окремі наукові розробки, зокрема, кандидатська дисертація А. О. Масалітіна на тему: «Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних вболівальників» (2019 р.). Автор здійснив спробу визначити сутність і базисні основи розслідування цих

кримінальних правопорушень, однак поза увагою автора залишились теоретичні, організаційні й тактичні аспекти їх розслідування.

У цілому результати проведених досліджень не враховують сучасний стан законодавства, правозастосовної практики, а також структурно-функціональні зміни у правоохоронних органах та відповідних їх підрозділах, що свідчить про відсутність актуального комплексного дослідження методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. Зазначені обставини у своїй сукупності обумовлюють своєчасність та необхідність наукового дослідження проблематики, визначають її актуальність та зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Здобувач правильно визначає **зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами**, вказує на те, що дисертацію виконано відповідно до пунктів 10, 14, 27 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11.06.2020 № 454, планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2020-2025 роки.

2. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Наукова новизна отриманих результатів дисертації «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» полягає в тому, як зазначає здобувач, що в дисертації *вперше*: обґрунтовано теоретичне положення щодо необхідності дослідження окремої видової методики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, на основі кореляційних зв'язків центрального системоутворюючого елемента (криміналістичної характеристики) з іншими елементами системи; надано перспективну модель обстановки вчинення хуліганства футбольними вболівальниками на основі виявлених кореляційних зв'язків між обмеженнями проведення масових заходів (пандемія COVID-19; військові дії: з 2014 р. та з 24.02.2022 р. – по т/ч) з місцями, часом й умовами перегляду футбольних матчів у майбутньому, які спрогнозовано на короткостроковий період (від 1-2 до 3-5 рр.); запропоновано розглядати у теорії криміналістики криміналістично значимі ознаки юридичних осіб-потерпілих від кримінальних правопорушень, у тому числі досліджуваних видів. Надано криміналістичну характеристику юридичних осіб-потерпілих від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками: 1) запропоновано критерії для дослідження ознак потерпілих юридичних осіб (вид діяльності юридичної особи та її зовнішній вираз; призначення й розташування майна, якому завдається шкода); 2) охарактеризовано найбільш вагомі ознаки: а) види діяльності юридичної особи, б) назва юридичної особи, фірмове найменування, товарний знак, виробнича марка як правило мають явний зовнішній прояв провокуючого (поштовхового) характеру для хуліганських дій футбольних вболівальників, в) призначення об'єктів нерухомості, г) фізичне місце знаходження майна відносно епіцентру кримінальних подій; *удосконалено*: поняття «футбольний вболівальник» (фізична особа, яка переглядає футбольний матч), та запропоновано авторську

типологію футбольних вболівальників, які вчиняють хуліганство, зокрема виокремлено та охарактеризовано: випадкових глядачів; ситуативних глядачів; постійних глядачів; членів фан-клубів; осіб, радикально налаштованих на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас); систему типових способів вчинення хуліганства футбольними вболівальниками: способи підготовки: вжиття заходів, які б унеможливили ідентифікацію особи хулігана та/або забезпечили їх впізнаваність для інших співучасників; підшукування співучасників, знарядь, засобів вчинення кримінального правопорушення, розподіл ролей, обговорення плану, вибір способу безпосередніх дій; вибір маршруту зникнення з місця вчинення кримінального правопорушення; вибір лінії поведінки та протидії правоохоронним органам у разі затримання; способи безпосереднього вчинення: нецензурна лайка, образливі висловлювання на адресу вболівальників команди суперників або інших осіб, знищення чи пошкодження майна, створення шуму, вибігання вболівальників на ігрове поле, що призводить до зриву чи зупинки футбольного матчу, використання на стадіоні піротехнічних або інших заборонених засобів, прояви безсоромності чи грубої непристойності, які набувають ознак грубого суспільно небезпечного порушення, у поєднанні з особливою зухвалістю, зокрема, насильством із завданням потерпілій особі побоїв або заподіянням тілесних ушкоджень, знищенням чи пошкодженням майна; способи приховування – зникнення з місця події, відмова давати показання або дача неправдивих показань, знищення знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення, злиття у натовпі фанатів з аналогічною клубною символікою, переодягання, позбавлення фанатівської одяжі та символіки, змивання з частин тіла фарбуючих речовин; інформаційну модель обстановки, в якій протікає активна фаза хуліганства, що вчинюється футбольними вболівальниками, зокрема: 1) розроблено систему відомостей щодо умов вчинення хуліганства футбольними вболівальниками: а) ступень ризику футбольного матчу (підвищений або звичайний); б) рівень організації футбольного матчу та інтенсивність комунікації з глядачами; в) ефективність забезпечення безпеки та охорони місць проведення (перегляду, обговорення) футбольних матчів (кількість і якість фізичної охорони та/або технічних засобів; г) доступність місць продажу і вживання алкогольних напоїв та наркотиків на прилеглий території; д) присутність футбольних вболівальників із расовою, національною чи релігійною несхожістю (розбіжністю); е) рівень виразності конфліктного протистояння вболівальників різних футбольних команд (явно виражені чи приховані); є) стан і зміни погоди та явищ природи; ж) особливий правовий режим (надзвичайний, воєнний і особливий стан); 2) узагальнено дані про місця кримінальних подій та час їх вчинення: а) безпосереднього вчинення хуліганств; б) підготовки та приховування; теоретичні положення щодо виявлення хуліганства, що вчиняються футбольними вболівальниками; класифікацію типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками (визначено типи, варіанти й можливі сценарії) та розроблено алгоритми дій слідчого (дознавача), спрямовані на їх вирішення; організаційно-тактичні особливості взаємодії

слідчого (дознавача) з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; запропоновано шляхи удосконалення взаємодії за рахунок введення на рівні територіальних управлінь спеціалізації оперативних працівників та слідчих (дознавачів) по лінії оперативного обслуговування протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними групами (у тому числі організованими) на ґрунті міжетнічної ворожнечі, расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, фанатичних спортивних вподобань (у тому числі футбольними вболівальниками та фанатами (ультрас), скінхедами тощо) та їх розслідування; організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми проведення огляду, зокрема у частині використання сучасних технічних засобів: а) квадрокоптерів, обладнаних геоінформаційними комплексами, системами розпізнавання облич та номерів транспортних засобів; б) геоінформаційних систем, цифрових комплексів та систем глобального позиціонування; теоретичні положення стосовно організаційних заходів і тактичних прийомів допиту підозрюваних, потерпілих та свідків, зокрема у частині: а) визначення та досягнення мети допиту, яка може бути пряма (отримання, уточнення чи перевірка показань) і тактична (повідомлення інформації (дезінформації) допитуваному, психологічний вплив та/або спонукання до дій, вчинків чи певної поведінки); б) типових слідчих ситуацій і тактичних прийомів їх вирішення; *дістали подальший розвиток*: криміналістичні ознаки особи футбольного вболівальника, який вчиняє хуліганство, відповідно до запропонованої авторської типології («випадкові глядачі»; «ситуативні глядачі»; «постійні глядачі»; «члени фан-клубів»; «особи радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій»), яка вирізняється як загальними для всіх п'яти типів, так і характерними тільки для окремих з них соціально-демографічними, моральними та психологічними ознаками. Зокрема, встановлено, що здебільшого досліджуваний вид кримінальних правопорушень вчиняють особи чоловічої статі, громадяни України, мають базову чи профільну середню освіту, неодружені, без постійного місця роботи, які раніше притягалися до адміністративної та/або кримінальної відповідальності за вчинення хуліганства, є місцевими жителями та проживають у містах і обласних центрах, «радикально налаштовані на вчинення хуліганства на ґрунті футбольних подій (ультрас) або «члени фан-клубів», психічно здорові (не перебували на обліку в психоневрологічному диспансері), у стані сп'яніння; наукові положення про структуру криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, до якої включено; криміналістичні ознаки фізичної особи, потерпілої від хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками; організаційно-тактичні домінанти використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Методи дослідження зумовлені поставленою метою та пов'язаними з нею завданнями. У роботі використовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання у розрізі визначеного об'єкта й предмета

дослідження, а також з урахуванням специфіки поставленої мети. Базисом для їх застосування став діалектичний метод.

Системно-структурний метод надав змогу визначити елементи криміналістичної характеристики злочину, класифікувати їх та визначити між ними кореляційні зв'язки (розділ 1), а також при визначенні типових слідчих ситуації та варіативно-сценарних алгоритмів щодо їх вирішення (розділи 1-3). Порівняльно-правовий та формально-юридичний методи застосовано при аналізі норм чинного кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства України та інших країн, а також їх зіставлення з метою обґрунтування висновків і пропозицій щодо доповнення чи уточнення їх змісту (розділи 2-3). Статистичний і соціологічний методи використано для аналізу слідчої й судової практики розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, вивчення кримінальних проваджень, узагальнення результатів анкетування працівників правоохоронних органів (розділи 1-3). Документальний метод дозволив визначити прогалини у тактичному забезпеченні проведення окремих СРД та НСРД (розділи 2 і 3). Загальні висновки й пропозиції були викладені за допомогою методу синтезу.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, дослідження є вирішення конкретного наукового завдання, що полягає в розробці методики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і рекомендації становлять практичну цінність та можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – для подальшого удосконалення методики виявлення й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень на базі сформульованих теоретичних положень, висновків та рекомендацій;

- освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Криміналістика», «Тактика і методика розслідування окремих злочинів», «Техніко-криміналістичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності», а також при підготовці підручників, текстів лекцій і навчально-методичних матеріалів, проведенні практичних занять з криміналістики;

- правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють питання розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками;

- практичній діяльності – для удосконалення діяльності органів досудового розслідування, підрозділів кримінальної поліції НПУ.

Дисертація виконана українською мовою, стиль викладення матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі (точність, логічність, лаконічність, зрозумілість, зв'язаність, цілісність, завершеність).

3. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, та повнота опублікування результатів дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України, категорія «Б»:

1. Клімов Б.В. Елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7. С. 321-324. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/76.pdf.
2. Клімов Б.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 397-401. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2023/99.pdf.
3. Клімов Б.В. Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. №81. Ч.3. С. 95-102.
4. Клімов Б.В. Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1 С. 212-217.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Клімов Б.В. Слідова картина хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро: ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 129-130.
2. Клімов Б.В. Особа «футбольного хулігана» як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *«Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики»*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2023 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 283-284.
3. Клімов Б.В. Поняття та шляхи виявлення хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 104-107.
4. Клімов Б.В. Чинники, які обумовлюють особливості допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”*: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 161-163.

Повнота опублікування результатів дисертації засвідчується таблицею 1.
Таблиця 1 – Повнота опублікування результатів дисертації

№	Наукова публікація здобувача		Підрозділи дисертації, що висвітлюються
	Назва	Видання	
Наукові фахові видання України , категорія «Б»			
1.	Елементи криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2022. №7. С. 321-324. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/76.pdf .	1.1 1.2 1.3 1.4
2.	Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками, та алгоритми їх вирішення.	<i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2023. №12. С. 397-401. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2023/99.pdf .	2.2
3.	Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право</i> . 2024. №81. Ч.3. С. 95-102.	3.1
4.	Способи вчинення хуліганства футбольними вболівальниками.	<i>Право і суспільство</i> . 2024. № 1. Т. 1 С. 212-217.	1.2
Друковані тези доповідей на конференціях			
5.	Слідова картина хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 17 червня 2021 р.). Дніпро: ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», 2021. С. 129-130.</i>	1.3
6.	Особа «футбольного хулігана» як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>«Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики»: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 26 травня 2023 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. С. 283-284.</i>	1.1
7.	Поняття та шляхи виявлення	<i>Теоретико-прикладні проблеми</i>	2.1

№	Наукова публікація здобувача		Підрозділи дисертації, що
	Назва	Видання	
	хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції</i> (м. Хмельницький, 26 травня 2023 р.). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 104-107.	
8.	Чинники, які обумовлюють особливості допиту під час розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками.	<i>International scientific conference “Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system”</i> : conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 161-163.	3.2

ВИСНОВОК

Ознайомившись із представленою для попередньої експертизи дисертацією Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» та науковими публікаціями, у яких висвітлені основні наукові результати дослідження, вважаємо, що:

1. Дисертація Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, яким властива наукова новизна, теоретичне та практичне значення, а отже, свідчить про істотний особистий внесок здобувача у розвиток криміналістичної науки. Усі результати та положення, що виносяться на захист, одержані здобувачем особисто.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, теоретичною і практичною цінністю отриманих наукових результатів рецензована робота відповідає вимогам, передбаченим п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 зі змінами, внесеними Постановами Кабінету Міністрів № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024).

2. Дисертацію Клімова Богдана Вікторовича «Розслідування хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками» рекомендовано до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань 08 «Право») у разовій спеціалізованій вченій раді.

Рецензент:

професор кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор

Ю. В. Пирожкова

Рецензент:

доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

О. В. Мельковський